
1. MEKLEJNOV IZVEŠTAJ

(6. novembar 1943)

PARTIZANSKI POKRET U JUGOSLAVIJI

I

Partizanski pokret, koji sada dominira većim delom Jugoslavije, raspolaže vojskom od nekih 26 divizija, efikasnim političkim aparatom i sistemom snabdevanja, imao je svoj začetak 1941. godine, u šačici odlučnih ljudi razbacanih po šumama i planinama. Partizani su se, kada je reč o oružju i opremi, oslanjali na ono što bi uspeali da zaplene od neprijatelja. Pribegavali su tradicionalnim gerilskim taktikama da, gde god je to moguće, uznemiravaju i napadaju neprijatelja, istovremeno mu nikada ne dopuštajući da ih prisiljava da se brane. Takvim metodima, uspeali su da sopstvene gubitke svedu na minimum, dok su, naprotiv, veliki broj neprijatelja izbacivali iz stroja (računaju na gubitak ne veći od jednog svog poginulog na svakih pet ubijenih neprijateljskih vojnika — kada su to Nemci, ili deset — kada su u pitanju ustaše ili četnici). Dobili su bezrezervnu podršku civilnog stanovništva. Svirepoj odmazdi neprijatelja ne poklanja se pažnja, jer svi podjednako učestvuju u opasnostima i niko od njih ne mari za smrt. Milost se niti pruža, niti očekuje. Kao što je Lorens pisao u vezi s arapskim ustankom: »Mi smo neku provinciju osvojili onda kada smo civile u njoj naučili da ginu za naš ideal slobode. Prisustvo ili odsustvo neprijatelja bilo je u drugom planu.«

Kako se glas o njihovim uspesima širio, a njihove zalihe u oružju rastle, njima je pristizao veliki broj novih dobrovoljaca. Ovi su se slivali iz svih krajeva zemlje, poticali su iz svih društvenih slojeva, bili raznih vera i nosioci sasvim različitih političkih uverenja. Oni su se pridružili partizanskom pokretu, jer su u njemu sagledali najbolju mogućnost da se izbore za slobodu.

Partizanska ratna sreća bila je promenljiva. Neprijatelj je brzo uvideo opasnost, pa je u toku dve godine pokrenuo protiv njih ni manje ni više nego pet velikih ofanziva. One su, u leto ove godine, doživele svoj vrhunac u crnogorskoj operaciji kada je glavnina partizanskih snaga jedva izbegla opkoljavanje i uništenje od strane združenih snaga, sa snažnom artiljerijskom i vazdušnom podrškom, u čiji sastav su, pored sedam nemačkih i četiri italijanske divizije, ulazile još i bugarske, ustaške i domobranske trupe, kao i četnici generala Mihailovica.* Neprijatelj, međutim, nije uspeo da postigne svoj cilj i partizani su iz ove golgote izašli sa još više samopouzdanja i jači nego ikad. Pad Italije im je doneo dalju korist time što je još više uvećao njihov arsenal i oslabio nemačke pozicije u Jugoslaviji.

Od samog početka, partizanski pokret se zasnivao na jednoj narodnofrontovskoj politici u okviru koje rukovodeća uloga pripada Komunističkoj partiji, oličenoj u Titu, vrhovnom komandantu partizanskih snaga, i u njegovim najbližim, vojnim i političkim savetnicima. Titov identitet drži se u tajnosti. Poznato je da je on čovek iz naroda i da se, kao komunistički agent, bavio ilegalnim radom još od završetka prošlog rata. Izgleda verovatno da je on, u stvari, Jozef Broz, zagrebački metalski radnik, koga je Kominternu, posle nekoliko godina provedenih u Sovjetskom Savezu, 1937. poslala nazad u Jugoslaviju da reorganizuje i preuzme vođstvo u ilegalnoj Komunističkoj partiji Jugoslavije. Iako u prvom redu političar, bez prethodnog iskustva kao vojni komandant, on je od samog početka lično rukovodio operacijama svojih snaga i bio sam sebi načelnik štaba, dok su njegov načelnik štaba i ostali vojni savetnici igrali sekundarnu ulogu. Iako nema nijedno drugo zvanje doli vođe Komunističke partije, on u političkim i administrativnim pitanjima predstavlja dominantnu ličnost. Kao vođa, uživa nepodeljenu privrženost svojih sledbenika, za koje je postao legendarna ličnost. Tito je čovek od približno 45 do 50 godina starosti, deluje trezveno, uredan je i pomno izbrijan. Ima prosedu kosu i odaje utisak odlučnosti i inteligencije. Iako ne ostavlja nikakvih nedoumica o svojim pogledima na određeno pitanje, uvek sam, u razgovoru s njim, nalazio da je prijateljski raspoložen i razuman. Posедује široko razumevanje vojnih i političkih problema i dobro razvijen smisao za humor.

Vojno-politička struktura koju su Tito i njegovi sledbenici za samo dve godine ni iz čega stvorili, na teritoriji koju je okupirao neprijatelj i bez ičije spoljne pomoći, predstavlja jedno uistinu zadivljujuće dostignuće. Mnogo toga je ostvareno zahvaljujući tradicionalnoj ljubavi jugoslovenskog naroda za slobodu,

* Lična imena i toponimi pojavljuju se u različitim izveštajima u različitim oblicima, obično pogrešnim, često nerazumljivim. Zbog nemogućnosti da se dosledno definišu ovi pojmovi, prevodioci su odlučili da ih ostave u onom obliku u kakvom se javljaju u originalu.

a isto tako i Titovim kvalitetima vođe, njegovim sposobnostima i sposobnostima mnogih, pretežno mladih ljudi, koje je on doveo na odgovorne položaje; možda ponajviše zahvaljujući ogromnom oduševljenju prema novoj Jugoslaviji koje je prisutno kod svih učesnika u njenoj izgradnji i njihovoj nesalomivoj veri u budućnost. Upravo taj polet i samopouzdanje su ono što posmatraču prvo pada u oči i što kod njega stvara uverenje — ništa manje nego konkretna dostignuća partizana, da pred sobom ima nešto daleko značajnije, nego što se to obično smatra u spoljašnjem svetu.

II

Narodnooslobodilačka vojska (NOV i POJ) se ne sastoji, kao što se to najčešće pretpostavlja, od razbacanih gerilskih grupa koje žive po šumama i gorama i izvode slučajne napade na neprijateljske komunikacije, već je, u stvarnosti, jedna dobro organizovana snaga koja u potpunosti kontroliše velike delove jugoslovenske teritorije, i koja je, bez pomoći, naterala Nemce da se povuku u velike gradove i da svoje aktivnosti svedu na održavanje saobraćaja na putevima koji vode do tih gradova. Ona je sada organizovana u brigade, divizije i korpuse, mada se ovde ne radi o nekoj krutoj organizaciji, jer je veličina različitih formacija, u zavisnosti od okolnosti, podložna promenama. Uza sve to, treba imati u vidu da su one naoružane pešadijskim oružjem sa veoma malo artiljerije. Prema poslednjim informacijama, broj divizija se procenjuje na 26, a ukupan broj vojnika na 220.000. Smatra se da se od toga 50.000 nalazi u Bosni, 15.000 u Sandžaku, 20.000 u Hrvatskoj, 10.000 u Slavoniji, 60.000 u Sloveniji i Istri, zatim, 25.000 u Dalmaciji, 10.000 u Vojvodini i 30.000 u Srbiji i Makedoniji. Formacije imaju propisno organizovane štabove koji, uprkos povremenim prekidima veze, imaju potpunu kontrolu jedinica pod njihovom komandom. Na sličan način, partizanski Vrhovni štab rukovodi većinom. Kada se radi o nešto udaljenijim formacijama, kao što su, na primer, one u Sloveniji, Slavoniji i Makedoniji, njihovu politiku u osnovnim crtama određuje partizanski Vrhovni štab, a tim jedinicama je prepušteno da pojednostoje te politike samostalno protumače i razrade. U svim slučajevima, uprkos teškim uslovima, izgleda da je moral na visini, a disciplina čvrsta.

Veza između Vrhovnog štaba i nekih važnijih udaljenih jedinica održava se pomoću radija, dok su, gde god je to bilo moguće, jedinice uspostavile telefonsku vezu sa obližnjim naseľima na oslobođenoj teritoriji. Inače, sve ostale veze počinjavu na kuririma, što predstavlja spor, a često i nepouzdan metod. Snabdevenost većim količinama radio-uređaja obezbedila bi potpuniju kontrolu tako što bi omogućila bolje komunikacije, što je od najveće važnosti.

Jedna od zadivljujućih crta Narodnooslobodilačke vojske jeste njen sistem snabdevanja koji, maksimalnim korišćenjem ograničenih sredstava kojima se raspolaže i uz pomoć inteligentne improvizacije, uspeva da opremi i ishrani prilično velike snage. Raspodela materijala zaplenjenog od neprijatelja, ili dobijenog od Saveznika, brza je, sistematična i dobro isplanirana. Velike količine opreme i zaliha nedavno zaplenjenih od Italijana, uključujući tu i izvestan broj kamiona, pa čak i nekoliko lakih tenkova i oklopnih automobila, bile su dragocene i omogućile su naoružavanje i opremanje velikog broja novih dobrovoljaca; ali one ni izdaleka ne podmiruju potrebe vojske.

Teško da je moguće prenglasiti potrebu da Saveznici što hitnije organizuju otpremanje pomoći u materijalu. Odašiljanje morskim putem mora se smatrati naročito hitnim. Snabdevanje iz vazduha, mada korisno, predstavlja samo naš gest kojim pokazujemo da smo spremni da im pružamo pomoć. Tako, iako smo obećali sedamdeset letova u septembru i šezdeset u oktobru, njih u korist čitave Narodnooslobodilačke vojske nije izvedeno više od jedanaest u septembru i trideset u oktobru, što zajedno čini približno osamdeset tona materijala za dva meseca, ili tovar jedne omanje škune. U toku prethodna tri meseca, drugim rečima, počev od datuma kada smo tek počeli da pomažemo partizane, naše isporuke materijala bile su još skromnije i veliko je pitanje da li smo, sve u svemu, na ovaj način uspeali da im doturimo više od 150 tona materijala. Već skoro dva meseca partizani kontrolišu ostrva i velike delove obale, ali je ova prilika do sada, malo ili nimalo korišćena, pa je, prema tome, od presudnog značaja da se, bez daljeg oklevanja, uspostavi jedan efikasan sistem snabdevanja morskim putem. Skoro su podjednako važni, kako sa strateškog stanovišta, tako i sa gledišta morala, napadi savezničke avijacije na ciljeve u Jugoslaviji. Partizani su prve slučajeve savezničke podrške iz vazduha dočekali sa ogromnim oduševljenjem.

Uprkos velikom razmahu partizanskog pokreta, suštinski principi Titove strategije ostaju nepromenjeni. On je duboko svestan da, iako su njegove trupe i te kako prilagođene polugerilskom načinu ratovanja u kakvom se trenutno, sada angažuju, one nisu obučene niti su opremljene za savremeni konvencionalni rat, pa bi u nastojanju da se frontalno suprotstave Nemcima bez sumnje doživele težak poraz. Njegova politika je, prema tome, bila da napada neprijatelja tamo gde ga neprijatelj najmanje očekuje, a da, pri tom, izbegava da bude sateran na položaje koje je, bez velikih gubitaka, nemoguće odbraniti. Ovo ne znači da je Tito sebe ograničio na izvođenje sitnih napada, ili izolovanih udara po saobraćajnicama, iako su u ovoj sferi partizani baš imali izuzetno mnogo uspeha (vid. železničku kartu). Ako se ukaže prilika za to, on je spreman da zauzima gradove i velike delove teritorije kako bi iskorišćavao resurse koji se tamo nalaze i on to zaista i čini. Međutim, Tito nikada ne dolazi

u iskušenje da, braneći te resurse, ili iz razloga prestiža, rizikuje svoje dragocene trupe u pokušaju odbrane do poslednjeg čoveka. Mnogi delovi zemlje su tokom protekle dve godine bivali oslobođeni, pa opet zauzeti i onda ponovo oslobođeni. Isto tako, partizani su voljni da, kada mogu, upotrebe zaplenjenu artiljeriju, pa čak i tenkove, ali ne dozvoljavaju da ih činjenica što poseduju takvo naoružanje navede na promenu njihovog osnovnog načina ratovanja. Oni su uvek spremni da teško naoružanje napuste i da se, ako okolnosti to zahtevaju, u svakom trenutku, vrate planinama i klasičnoj, gerilskoj, taktici.

Napadi Narodnooslobodilačke vojske stvaraju sve veće poteškoće Nemcima. Ovi su, pošto partizani predstavljaju metu protiv koje je nemoguće izvesti odlučujući protivudar, zatim, zato što su im saveznici nepouzdati, i konačno, jer nemaju dovoljno vojnika da zemlju valjano okupiraju — primorani da se ograniče na držanje većih gradova i saobraćajnica kojima su ovi gradovi povezani. Ostalu teritoriju su prepustili partizanima. Sve ovo partizani su postigli skoro bez ikakve pomoći. Kada bi bili snabdeveni dovoljnim količinama naoružanja i opreme, teškoće Nemaca bi se višestruko uvećale, i sasvim je izvesno da bi, s vremenom, Narodnooslobodilačka vojska bila u stanju da natera Nemce da se u potpunosti povuku iz zemlje. Procena je da se u ovom trenutku na teritoriji Jugoslavije nalazi približno četrnaest divizija Rajhstera.*

Naravno, nema ni govora o tome da bi neki saveznički oficir ili ma koji drugi spoljašnji autoritet mogao da vodi operacije Narodnooslobodilačke vojske, ili da na bilo koji način utiče na njenu strategiju. Tito se, međutim, složio da bi bilo korisno kada bih ga ja, u skladu sa uslovima, sadržanim u mom punomoćju, koje je general Vilson postavio u okviru svoje poruke upućene njemu — obaveštavao o glavnim pravcima savezničke vojne politike. On je, sa svoje strane, pristao da učini ono što može kako bi potpomogao savezničke planove. Ne sumnjam da će njegova spremnost da prihvati naše preporuke i prilagodi svoju strategiju našim planovima biti u direktnoj srazmeri sa količinom materijala koju ćemo mi biti u stanju da mu isporučimo.

III

Kako se područja koja su pod njihovom kontrolom uvećavaju, politički i administrativni problemi postaju sve prisutniji za partizane. Temelji su za to postavljeni još na samom početku. Ne treba ni reći da komunistima, zvanično priznatim za rukovodeću snagu pokreta, nikada nije nedostajala politička svest i

* Autor izveštaja pogrešno naziva Vermaht (nemačke oružane snage) njihovim starim imenima iz vremena Carevine i Vajmarske Republike (*prim. prev.*).

da imaju dovoljno iskustva da su u stanju da organizuju ilegalni rad pod bilo kojim uslovima. Administrativna i politička jedinica koju su partizani prihvatili zove se odbor, što odgovara ruskom sovjetu, a ustavni aranžmani oblikovani su, približno, prema sovjetskim obrascima. Gradski ili seoski odbor bira se po opštem pravu glasa, a njegovi delegati pak biraju članove opštinskih odbora, pa se taj lanac nastavlja preko sreskih i pokrajinskih odbora, sve do komiteta raznih nacionalnosti (na primer, ZAVNOH — Zemaljsko antifašističko veće narodnog oslobođenja Hrvatske) i, konačno, do AVNOJ-a, Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, koji predstavlja vrhovni civilni organ. Svaki je odbor podeljen na različite sekcije koje se bave različitim pitanjima. Odbor ima i plenum, izvršni komitet i predsednika. Predsednik AVNOJ-a je dr Ivan Ribar, bivši predsednik jugoslovenske skupštine, koji je, nominalno, politički vođa pokreta, mada, u stvarnosti, njega i njegove kolege u potpunosti natkriljuje Tito. Izbori za različite odbore su održavani pod okupacijom, bez obzira na prisustvo neprijatelja, a rezultat toga je da, kada partizani zauzmu neki grad ili selo, već postoji neophodna lokalna administrativna i politička mašinerija koja je u stanju da tog trenutka preuzme poslove administracije. Na lokalnom planu, vezu između političkih i vojnih vlasti održavaju politički komesari jedinica i formacija, kojima je, slično njihovim ukinutim kolegama u Crvenoj armiji, poverena i ideološka dobrobit trupa. Politički komesari su, svi odreda, probrani ljudi koji aktivno učestvuju u vojnim operacijama. Stekao sam najlepše dojmove o svakom od njih koga sam imao priliku da upoznam.

Nominalno, izbori se ne sprovode po partijskoj liniji, budući da je partizanski politički sistem zasnovan na jednom opštem antifašističkom frontu koga vode komunisti. U stvarnosti, sve ključne položaje drže članovi Komunističke partije i oni diktiraju politiku. Pod uslovom da su spremne da prihvate komunističku hegemoniju i da slede partijsku liniju, ostale stranke i institucije se tolerišu i njih ohrabruju da se pridruže zajedničkom frontu — iako ih na kraju, bez sumnje, očekuje pokoravanje takvoj politici. U Hrvatskoj je deo Hrvatske seljačke stranke prišao partizanima i, pod njihovim nadzorom, izdaje čak i svoje novine *Slobodni Dom*. (Preostali deo Hrvatske seljačke stranke mahom je zaigrao na ustašku kartu, a Maceka su, iako je nemački zatvorenik, partizani proglasili za izdajnika.) U Sloveniji, narodni front sačinjava nekoliko bivših političkih stranaka.

Verska tolerancija prevladava. U pokretu su zastupljeni i katolički i pravoslavni sveštenici, kao i muslimanski imami. Partizanska vojska čak raspolaže i vojnim sveštenicima. U Jajcu su partizani obnovili i ponovo osvetili pravoslavni hram koji su ustaše uništile, a obredi se vrše i u katoličkim crkvama, kao i u brojnim džamijama. Ovakva politika je pridobila mnoge koji su od partizana očekivali bezbožništvo slično onome u Sovjetskom Savezu.

Nema znakova nikakvih klasnih sukoba. Mnoge vojne i političke vođe pokreta poreklom su iz bolje stojećih slojeva, dok je prisustvo inteligencije, a naročito tehničkih kadrova, veoma izraženo. Partizanima su se pridružili i mnogi profesionalni oficiri, neki od njih pošto su se razočarali u generala Mihailovica.

Pitanje privatne svojine i privatnog preduzetništva i njegovo rešavanje elegantno je zaobiđeno i ostavljeno za kasnije. Među samim partizanima se svi prihodi uplaćuju u zvanične fondove, odakle se, u skladu s potrebama, vrši njihova preraspodela. Pljačka ili nasilje nad civilnim stanovništvom kažnjava se smrću, dok za masovna hapšenja ili pogubljenja, slična onima koja su vršile ustaše i četnici, nisam uspeo da pronađem nikakve dokaze.

Ukratko, partizanska politika je pre konstruktivna nego destruktivna. Dokaz za ovo je brzina kojom se, širom oslobođenih teritorija, ponovo puštaju u rad fabrike, električne centrale, pa čak i železnice, dok se, uporedo s ovim, odvijaju i aktivnosti na kulturnom planu. Izdaju se novine, osnivaju škole, omladinski savezi, organizacije žena i ostala slična udruženja. Naravno, izlišno je pominjati — strogo u skladu s partijskom linijom, Naročito se odlučno radi na iskorenjivanju nepismenosti. U svim navedenim aktivnostima sve aktivnija uloga pripada ženama, čija emancipacija predstavlja jednu od najvažnijih postavki u okviru partizanske platforme.

Pokret je, bez obzira na sve, u suštini revolucionaran. Jugoslovenski komunisti su se poslužili tuđim iskustvima; oni su započeli tamo gde su stale njihove ruske kolege i ne nalaze za potrebno da proganjaju i time od sebe otuđuju delove stanovništva, ali isto tako ne može biti ni govora o vraćanju na stari poredak.

Naročito se naglašava potreba za novim rešenjem problema nacionalnosti unutar Jugoslavije. Citiraću Tita: »Borba za nacionalno oslobođenje Jugoslavije i njeno nacionalno pitanje usko su povezani. Naši naponi da oslobodimo svoju zemlju ne bi bili tako odlučni niti tako uspešni da narodi Jugoslavije danas ne vide u njima ne samo pobedu nad fašizmom već i pobedu nad starim režimom i nad svima onima koji su nekada ugnjetavali jugoslovenske narode i gaje nadu da će to, jednog dana, ponovo moći da čine.« Planira se jedno federalno rešenje po kome će Srbi, Hrvati i Slovenci, pod jednom centralnom vladom, uživati jednaka prava i biti u dobrim uzajamnim odnosima, a nijedan narod neće dominirati nad nekim drugim. U isto vreme, partizani se odlučno bore protiv separatističkih težnji i ukazuju na jedinstvo i harmoniju koja preovladava u njihovim redovima, gde su sve nacionalnosti dobro zastupljene, a Srbi čak i dominiraju.

U suprotnosti s partizanskim stavom prema partijama i organizacijama koje ulaze u sastav njihovog zajedničkog fronta protiv Osovine, oni su se zakleli na večitu mržnju prema Nedicu i Pavelicu, Maceku i Mihailovicu. S Mihailovicem su 1941. pokušali da ostvare sporazum — u vreme dok je on još pokazivao odre-

đene znake pružanja otpora agresoru. Prema partizanskoj verziji, pregovori između Tita i Mihailovica za ujedinjenje njihovih snaga pod Mihailovicevom komandom doživeli su krah kada su se četnici pridružili Nemcima u napadu na partizansko Užice. Četnici su, posle toga, objasnili da se ovde radilo o grešci, pa su pregovori nastavljeni, ali je ponavljanje incidenta, praćeno daljim aktima izdaje, uključujući i masovno ubijanje partizanskih ranjenika i medicinskog osoblja — učinilo da partizani konačno odustanu od svih pokušaja da sa Mihailovicem postignu sporazum. Oni ga sada smatraju izdajnikom svoje zemlje i jednim od njihovih najgorčnijih neprijatelja, koga, kao takvog, nastoje da se reše. Od tada se dokazi za kolaboraciju četnika i sa Nemcima i sa Italijanima, neprestano gomilaju. Pojediniosti o ovome su već poslate depešom, a o tome se priprema i detaljan izveštaj. General Mihailovic će, možda, poricati da je on lično izvodio akcije u saradnji sa snagama Osovine, ali ne može da porekne otkvorenu i aktivnu kolaboraciju mnogih njegovih ključnih komandanata, o čemu postoje neoborivi dokazi. Da navedem samo jedan primer: Djuic, komandant četničke dinarske divizije koja broji 3.000 ljudi, što približno predstavlja četvrtinu ukupnih četničkih snaga, stalno je sarađivao, najpre s Italijanima, a sada s Nemcima. Mihailovic ne može od njih da se ogradi, jer je upravo njegovom preporukom Kraljevska jugoslovenska vlada, preko Bi-Bi-Si-ja, dodelila Djuicu Karađorđevu zvezdu, priznanje koje je on, po iskazu jednog italijanskog oficira koga sam imao prilike da sretmem, proslavio za stolom komandanta italijanske divizije na tom terenu. Kako god bilo, kada bi se Mihailovic odrekao samo onih najgorih kolaboracionista među svojim komandantima, on praktično više ne bi imao nikakvih snaga na raspolaganju. Ako, sa druge strane, Mihailović prizna da ima toliko malo uticaja na svoje komandante pa se oni umesto borbe protiv neprijatelja stavljaju pod neprijateljsku komandu, onda to govori da su njegove sposobnosti kao vođe veoma male.

Davanjem podrške svome ministru rata, Kraljevska jugoslovenska vlada, ili vlada izdajnika i dezertera, kako je u njenoj zemlji nazivaju, navukla je na sebe isto toliko mržnje koliko i sam Mihailovic. Ta se mržnja stalno iskazuje u novinskim člancima, govorima i neformalnim razgovorima sa raznim partizanima, bez obzira da li se radi o Srbima, Hrvatima, ili Slovencima. Za vladu se, naročito, smatra da deli Mihailoviceva žestoko velikosrpska, antihrvatska gledišta i da joj je cilj restauracija starog režima sa svim njegovim zloupotrebama. Ovome treba dodati i osećanje prezira prema jednoj vladi, koja je, dok su se partizani borili i gradili novu Jugoslaviju, živela udobno u Londonu objavljujući preko Bi-Bi-Si-ja da »još nije vreme da se započne borba za oslobođenje«.

Na žalost, javna podrška koju je Mihailoviću pružao kralj Petar takođe je nanela tešku uvredu, a kod partizana samo učvrstila uverenje da bi povratak dinastije značio i vraćanje

velikosrpskoj politici i starom poretku stvari. Isto tako, partizani osećaju da nemaju mnogo zajedničkog sa jednim kraljem koji nije uzeo nikakvog učešća u njihovoj borbi za slobodu. Čak i da im se u ovom trenutku pridruži, učinio bi to, po njihovoj proceni, sa dve godine zakašnjenja. Međutim, partizanska propaganda se sa mnogo obzira uzdržavala od napada na Njegovo veličanstvo. Jasno je da partizanske vođe u ovom trenutku ne žele da postavljaju pitanje monarhije. Njihov stav je da će, kada za to dođe vreme, odluku slobodno morati da donese narod Jugoslavije.

IV

Partizanima je borba protiv osvajača ostavila malo vremena za vođenje spoljne politike. U odnosu na strane države, oni, kao i Sovjeti, zauzimaju stav pun apstraktne moralnosti. Svako odstupanje od vrline pripisuju svojstvenoj pokvarenosti većine vlada u svetu, a polazeći od već pomenutog stava, smatraju da bi se radnici ovog sveta, kad bi sami o tome odlučivali, odmah, presrećni, ujedinili. Na osnovu toga, oni, posle rata, željno iščekuju prijateljsku saradnju sa svim susednim državama, uključujući tu i njihove sadašnje neprijatelje. Ne traže nikakvo proširenje van svojih predratnih granica. Izuzetak su bivše italijanske teritorije naseljene Slovencima i Hrvatima, koje se, dobrim delom, već nalaze u njihovim rukama.

U isto vreme, izvesni aspekti međunarodne situacije narasli su u njihovim očima do ogromnih razmera. Tu je na prvom mestu Rusija. Likvidacijom careva nije stavljena tačka na ideje panslavizma, niti su ukidanjem Kominterne prekinute sve veze Moskve s komunističkim partijama u drugim zemljama. Oba ova činioca igraju važnu ulogu u današnjoj Jugoslaviji, a njima treba dodati i nadmoćnost sovjetske propagande u odnosu na većinu drugih zemalja. Sovjetska Rusija se partizanima javlja u više značenja: kao njihov politički mentor, zatim, kao tradicionalni zaštitnik svih slovenskih naroda i, konačno, kao jedina zemlja koja uz njih same daje nekakav doprinos u ovome ratu. Na svim mestima, uz portret druga Tita stoji i portret druga Staljina. Najnovije pesme iz Rusije potisnule su jugoslovenske pesme. Kopiraju se sovjetski žargon i sovjetske institucije, a svakome je na usnama klasična fraza »veliki ruski narod«. Zaista, uz parole na svakom zidu i crvene petokrake sa srpom i čekićem na vojničkim kapama, posmatraču koji je upoznao Sovjetski Savez može se, za trenutak, učiniti da se obreo u nekoj od republika Sovjetskog Saveza. Sasvim je drugo pitanje u koliko se meri sovjetska vlada aktivno upliće u poslove partizana. Za sada, nema zvaničnih sovjetskih predstavnika kod partizana, niti im je sovjetska vlada pružila ma kakvu materijalnu podršku. Sa druge strane, za Radio-Slobođnu Jugoslaviju se priznaje, nezvanično, da je locirana na

sovjetskoj teritoriji, a partizanski Vrhovni štab održava radio-vezu sa Moskvom. Događaji će pokazati pravu prirodu sovjetskih namjera prema Jugoslaviji; mnogo šta će zavisiti od Tita i od toga da li će on sebe i dalje videti u svojoj nekadašnjoj ulozi agenta Kominterne, ili kao potencijalnog vladaoca jedne nezavisne Jugoslavije. Na kraju, mnogo toga će zavisiti od uloge koju će odigrati druge sile u oslobađanju Jugoslavije.

U ovom trenutku, Velika Britanija kod partizana stoji daleko slabije od Rusije. Kao prvo, mi smo, u izvesnoj meri, hendikepirani činjenicom što smo kapitalistička i neslovenska država. Nadalje, partizane zbunjuje to što i dalje podržavamo Mihailovića, uprkos njegovoj saradnji sa Osovinom i bez obzira na to što oružje koje mu je poslato nije upotrebio ni protiv koga osim protiv partizana. Iako Tito, barem, razume doseg i suštinu naših obaveza prema kralju i Kraljevskoj jugoslovenskoj vladi, te je bez oklevanja prihvatio moja uveravanja u želju vlade Njegovog veličanstva da jugoslovenski narod slobodno izabere oblik vladavine pod kojim će da živi, mnogi od njegovih običnih sledbenika izražavaju otvorenu sumnju da mi želimo silom da im nametnemo bivši režim sa svim njegovim zlom i Mihailovica. Sumnju i ozlojeđenost izazvale su i pogrešno obaveštene emisije Bi-Bi-Si-ja, koje su tokom dugog perioda, mada se sada uočava izvesno poboljšanje, dosledno uzdizale Mihailovica i ignorisale i napadale partizane, ili, što je još gore, prvom pripisivale akcije ovih drugih. Ovo je sve išlo u prilog diskreditovanja britanske propagande u očima partizanâ, dok ih je nedostatak odgovarajućih informacija naveo da u priličnoj meri potcene britanski udeo u ratu. Veliko razočarenje je nastupilo i zato što dugo vremena nismo pružali aktivniju podršku Narodnooslobodilačkoj vojsci, niti neku iole značajniju materijalnu pomoć, a pogotovo otkad je za takvo snabdevanje otvoren pomorski put. Sa druge strane, čini mi se da u Jugoslaviji postoje duboko uvrežene simpatije i poštovanje prema Velikoj Britaniji i britanskom ratnom naporu, koje bi lako mogle dalje da se razvijaju. Moja misija je svugde nailazila na krajnje prijateljski prijem i bivala zasipana zahtevima za britanskim zastavicama i portretima predsednika vlade koji bi stajali pored Titovog i Staljinovog. Konačno, partizani ne mogu a da ne uvide da, za razliku od Rusa, mi dominiramo Sredozemljem i da smo, u sadašnjem trenutku, u stanju da im pružimo aktivnu pomoć i podršku koja im je, u ovom trenutku, tako hitno potrebna.

Sve ovo važi i za Sjedinjene Američke Države. I ovde su isti faktori oslabili naklonost i divljenje koje, bez sumnje, postoji. Na primer, vest da je američka vlada poklonila četiri »liberatora« Kraljevskoj jugoslovenskoj vladi, ovde je primljena sa velikim negodovanjem, dok su emisije radio-stanice Kolumbija izvor stalne ljutnje.

V

Što se vlade Njegovog veličanstva tiče, dok god to okolnosti dozvoljavaju, njen izbor leži između nastavljanja sadašnje politike određene ravnoteže u pružanju moralne i materijalne podrške i partizanima i Mihailovicu, ili u napuštanju Mihailovica i pružanju svesrdne podrške partizanima. O njihovom mirenju ili o podeli zemlje na dve različite sfere uticaja, ne može biti ni govora.

Postoje dva glavna aspekta problema koje treba razmotriti i o kojima, pri donošenju odluke, treba povesti računa: neposredni jugoslovenski doprinos ratnom naporu Saveznika i naš položaj u Jugoslaviji i na Balkanu po okončanju rata. U pogledu vojne efikasnosti, očigledno je da je nemoguće porediti partizane i četnike. Partizani su otprilike deset ili dvadeset puta brojniji, neuporedivo bolje organizovani, bolje opremljeni i disciplinovani. Oni se, povrh svega, bore protiv Nemaca, dok četnici ili pomažu Nemcima, ili sede skrštenih ruku. Može se, naravno, izneti i argument da četnike vredi i dalje pomagati u nadi da će se oni, možda, na kraju okrenuti protiv Nemaca i na taj način dati svoj doprinos zajedničkom ratnom naporu. Ovaj argument bi zvučao ubedljivije da su četnici brojniji, bolje organizovani i manje ogrezli u kolaboraciju. Kako sada stoje stvari, izgleda da se oni održavaju još samo zahvaljujući našoj moralnoj i materijalnoj pomoći. Kada bismo digli ruke od njih, četničke vođe bi jednostavno izvetrile, a obični borci bi prišli na stranu partizana, kao što su to mnogi već i učinili. Pored toga što bismo oslobodili partizane od jednog stalnog izvora uznemiravanja, mi bismo, uskraćujući podršku četnicima, oslobodili za partizane oružje koje bi oni bili u stanju da na najbolji mogući način upotrebe.

Gledano na dužu stazu, razlozi za isključivu podršku partizanima podjednako su ubedljivi. Nema mnogo sumnje u to da bi samo masovna oružana intervencija mogla da ih spreči da zauzmu vlast u Jugoslaviji onog trenutka kada Nemci budu konačno isterani. U stvari, oni već sada efektivno kontrolišu velike oblasti zemlje. Nadalje, mogu da se oslone na moćnu podršku našeg sovjetskog saveznika. Nasuprot tome, Mihailović se potpuno srozao u očima većeg dela stanovništva i čak i pod najpovoljnijim uslovima ne bi imao nikakvih izgleda da sprovede ujedinjenje zemlje. Njegova politika je, u svakom slučaju, velikosrpska, antihrvatska i žestoko reakcionarna, i, prema tome, suprotstavljena našim ciljevima. Podrška koju mu pružamo, može da posluži jedino za dobijavanje razmirica u Jugoslaviji. Mi se sa tom podrškom, ne dobijajući ništa zauzvrat, kompromitujemo pred partizanima i sve više ih navodimo na zaključak da je Sovjetski Savez njihov jedini prijatelj.

Sa druge, pak, strane, kada bismo napustili Mihailovica, a u isto vreme značajno povećali našu materijalnu pomoć parti-

zanima, mi time ne bismo samo ojačali jugoslovenski doprinos savezničkom ratnom naporu, već bismo na čvrstu osnovu postavili anglo-jugoslovenske odnose. To bi nam veoma pomoglo da konsolidujemo svoj položaj na Balkanu u posleratnom periodu.

U takvim okolnostima, moje preporuke su sledeće:

1. Podršku Mihailovicu treba obustaviti.
2. Našu pomoć partizanima trebalo bi osetno povećati.
3. Naročito je važno da se bez daljeg odlaganja organizuje jedan veliki i efikasan sistem snabdevanja morskim putem.
4. Da se vrše vazdušni napadi na ciljeve podesne za to na teritoriji Jugoslavije, kad god to bude moguće.
5. Da emisije Bi-Bi-Si-ja i ostali vidovi informisanja treba da se pridržavaju političke linije vlada Njegovog veličanstva.

6. novembar 1943.

F. H. R. MEKLEJN, brigadir,
komandant Savezničke vojne misije
kod partizanskih snaga